

MUTAVVEL SARF-I 'OSMÂNÎ HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME¹

Özlem ATILGAN²

Öz

Bâb-1 Ser 'Askerî Tercüme Kalemi'nde vazifede bulunmuş, Türk edebî çevrelerince Mihrî mahlasıyla tanınmış olan Mihran Apikyan'ın yazmış olduğu "*Mutavvel Sarf-ı 'Osmânî*" (1889) adlı eser, mekâtib-i rüşdiye ve idâdiye öğrencilerine Osmanlı Türkçesindeki dil bilgisi kurallarını öğretmek amacıyla kaleme alınmış bir dil bilgisi kitabıdır. Eserin ilk sayfasında rüşdiye ve idâdilere mahsus olduğu belirtilerek hedef kitlesi ortaya konmuştur. 240 sayfa olarak basılmış olan eser içerik bakımından oldukça zengindir. Eser üç bölümden oluşmaktadır: Kitab-ı Evvel Sarf-ı Türkî, Kitab-ı Sâni Sarf-ı Fârisî, Kitab-ı Sâlis Sarf-ı Arabî. Bu bölümlerde Osmanlı Türkçesi, Farsça ve Arapça sarfına dair malumatlar detaylı ve sade bir üslupla anlatılmıştır. Ayrıca eserin sonunda 16 sayfalık bir de sözlükçe yer almaktadır. Bu bağlamda araştırmanın amacı, *Mutavvel Sarf-ı 'Osmânî* adlı eseri; biçim, içerik, dil bilgisi öğretimi ve Türkçe öğretiminde kullanılan dil öğretimi, yöntem ve teknikleri açısından değerlendirmektir. İfade edilen amaç doğrultusunda çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman incelemesi kullanılmıştır. Yapılan inceleme neticesinde eserin Türkçe eğitimi için zengin bir veri kaynağı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkçe Öğretimi, Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi, Dil Öğretim İlkeleri, Dil Öğretim Yöntem ve Teknikleri, Mihrî, Mutavvel Sarf-ı 'Osmânî.

An Evaluation on Mutavvel Sarf-ı 'Osmânî

Abstract

The work named "*Mutavvel Sarf-ı 'Osmânî*" written in 1889 by Mihran Apikyan (Mihrî) who served in Bab-1 Ser Military Translation Office and known as Mihrî, his pseudonym in Turkish literature is a grammar book written in order to teach grammar rules in Ottoman Turkish to students in secondary and high school. On the first page of the work, the target group has been revealed by stating that it is reserved for secondary school and high school. Printed as 240 pages, the work is highly rich in content. The work consists of three chapters: Kitab-ı Evvel Sarf-ı Türkî, Kitab-ı Sâni Sarf-ı Fârisî, Kitab-ı Sâlis Sarf-ı Arabî. In these chapters, the information related to Ottoman Turkish, Fârisî and Arabî grammar is expressed in a detailed and simple wording. Also at the end of the work, there is a 16 page dictionary. In this context, the objective of the study is to evaluate the *Mutavvel Sarf-ı 'Osmânî* from the perspective of manner, context and grammar and also from the language teaching method and technique which are used for Turkish language teaching. In accordance with the mentioned objective, one of the qualitative research method, document review method, is used during the study. As a result of the research, it is landed up that the work is a rich data fund for Turkish language teaching.

Keywords: Turkish Education, Teaching Turkish as a Foreign Language, Principles of Language Teaching, Language Teaching Methods and Techniques, Mihrî, Mutavvel Sarf-ı 'Osmânî

Gönderilme Tarihi: 06.02.2019

Kabul Tarihi: 02.01.2020

- 1 Bu makale Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalında 2018 yılında bitirilen "*Mutavvel Sarf-ı 'Osmânî İnceleme-Metin*" adlı tezden üretilmiştir.
- 2 Türkçe öğretmeni, Türkiye Maarif Vakfı, E-posta: atlgn-ozlm@outlook.com

Giriş

Türkçenin öğretim tarihine genel olarak bakıldığında eğitim kurumlarında Türkçenin günümüzde olduğu gibi programlı öğretildiğini söylemek oldukça güçtür. Ancak yazılan eserlere ve eğitim kurumlarında verilen derslere bakıldığında Türkçeye gereken önemin her dönem verildiği ifade edilebilir. Özellikle Tanzimat Dönemi'nde yapılan uygulamalar, eğitim alanındaki gelişmelere öncülük edecek nitelikte olmuştur.

Tanzimat Dönemi'nde en yaygın eğitim kurumu mekteplerdir. Bu kurumlara "sıbyan mektepleri, taş mektep, mahalle mektepleri" gibi isimler verilmiştir. Sıbyan mekteplerinin belli bir yönetmeliği veya devlet eliyle hazırlanmış belli bir programı yoktur. Bu okulların amacı, çocuklara ilk okuma yazma öğretmenin yanı sıra İslam kuralları ile Kur'an'ı öğretmektir. Ezbere dayanan bu eğitimde genellikle şu dersler yer almaktadır: Elifba, Kur'an, ilm-i hal, tecvid, Türk ahlâk dersleri, Türkçe, hat (yazı) (Şahbaz, 2017, s.227-228). Görüldüğü gibi eğitim, bu kurumlarda ana dili eğitimi ile dinî eğitim olmak üzere iki temel yapı taşı üzerinden inşa edilmiştir.

Bu dönemde kaleme alınan Türkçe ilk okuma yazma eserlerinin başında Kayserili Doktor Rüştü tarafından kaleme alınan *Nuhbetü'l Etfal* (1858) gelmektedir. Eser harf yöntemi esasına dayanan bilinen ilk Türkçe alfabe kitabıdır. Ayrıca yine bu dönemde Selim Sabit'in öğretmenler için rehber kitap olarak değerlendirilen *Rehnüma-i Muallimin* (1858) adlı eseri Türkçe ilkokuma yazma öğretim, yöntem ve tekniklerini anlatan en önemli eserdir (Şahbaz, 2005, s.82). Çocuğa okuma ve yazma becerisi kazandırmayı hedefleyen adı geçen eserler, bu anlamda sınırları çok iyi çizilmiş kitaplar olarak ele alınabilir.

Elifba kapsamında önemli kitaplara ulaşılabilen Tanzimat Dönemi'nde eğitim kurumlarında Türkçe eğitimi önem kazanmaya başlamış ve Türk dilinin de bir gramerinin olması gerektiği düşünülmeye başlanarak gramer çalışmaları hız kazanmıştır. Bu çalışmalardan ilki Ahmet Cevdet ve Fuat Paşa'nın birlikte yazdıkları *Kavâid-i Osmânî* (1851) adlı gramer kitabıdır. Eser 143 sayfadır, taş basma olarak basılmıştır. Türk dilinin Türkçe yazılmış ilk gramer kitabı olma özelliğine sahip eserde yedi bölüm bulunmaktadır. Eserde yer alan bölümler şunlardır: Takrîz, Mukaddime, İsim, Sıfat, Kinâyât (zamirler), Fiil, Edevât (edatlar). Ayrıca bu eser 1855 yılında H. Kellgren tarafından Almancaya çevrilmiştir (Özçam, 1997, s.6).

Kanun-ı Esasî'nin kabulü ve ilan edildiği 23 Aralık 1876 tarihi ile Meşrutiyet Dönemi başlamaktadır. Bu dönemde de Tanzimat Döneminde olduğu gibi eğitim alanında gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmelerden en önemlisi Kanun-ı Esasî'ye konulan eğitim ile ilgili şu üç maddedir:

- ❖ Osmanlı vatandaşı olan herkes genel ve özel öğretim hakkına sahiptir.

- ❖ Tüm okullar devlet denetimi altındadır. Din eğitimi dışında bütün okullarda eğitimde birlik sağlanacaktır.
- ❖ Osmanlı bireylerinin tümü için eğitim zorunlu olacak ve bunun ayrıntıları ayrı bir düzenleme ile belirlenecektir. Ayrıca Kanun-ı Esasî'de devletin resmî dilinin Türkçe olduğuna da yer verilmiştir (Biçer, 2017, s.148).

Meşrutiyet Döneminde özellikle Abdülhamit devrinde ilköğretim teşkilatı kurulmuş, iptidai okulları açılmış, sıbyan mekteplerinde yeni tarz öğretime geçilmiş ve taşrada mualliminler açılmıştır. Yine bu dönemde Osmanlı tebaasına bağlı uluslara ve yabancılara Türkçe öğretmek için elifba kitapları yayımlanmıştır. Ayrıca sıbyan mekteplerine takviye olarak rüşdiyeler açılmıştır. Bir ortaöğretim kurumu olan rüşdiyelerin amacı, devlet dairelerine memur yetiştirmektir. Rüşdiyelerde belli ders programları uygulanmış fakat bu programlar sık sık değiştirilmiştir. İlk kurulan rüşdiyelerde verilen dersler şu şekildedir: Türkçe İnşâ, Hat, Arapça Nahiv, Farsça, Tuhfe-i Vehbî, Nuhbe-i Vehbî, Lûgat, Ahlâk. Mekteb-i Maarif-i Adlî'ye ait ders programı: Türkçe İnşâ, Arapça Sarf ve Nahiv, Kara Cümle, Farsça, Tuhfe-i Vehbî ve Gülistan, Darb-ı Taksîm, Fransızca Gramer, Hat, Coğrafya, Tarih, Politika, Hendese (Başar, 2014, s.104).

Harp okulları ve Askerî Tıbbiyeye gitmek isteyen öğrencilerin eksik bilgilerini tamamlamak amacıyla açılan bir diğer kurum ise idâdîlerdir. Bu kurumlar, 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile ortaöğretim kademesi olarak benimsenmiştir. İdâdîlerin kuruluş amacı, Müslüman ve gayrimüslim olan öğrencileri kaynaştırmak ve ortak bir kültürde birleştirmektir. İdâdîlerin kurulmasına yönelik çalışmaları F. R. Unat şu şekilde açıklamıştır: “İslam ve gayrimüslüm Osmanlı tebaasını birbirine kaynaştırmak müşterek bir kültürle yetiştirmek düşüncesiyle dört yıllık rüşdiyelerin üstünde öğretim süresi üç yıl olacak ve sancak merkezlerinde açılacak, çift öğretim dili bulunan bir okul tipi düşünülmüş ve bununla ortaöğretim süresini rüşdiye ile birlikte yedi seneye çıkarmış ise de tasavvur bir müddet kâğıt üzerinde kalmıştır” (Unat, 1964, akt. Başar, 2014, s.110).

İdâdîlerde Türkçe öğretimi üzerine yapılan en kapsamlı çalışma Işıksalan (1997) tarafından yayımlanan “İdâdîlerde Türkçe- Edebiyat Öğretimi” adlı çalışmadır. Çalışmaya bağlı olarak idâdîlerde Türkçe öğretiminin gelişimine şu şekilde yer verilmiştir: 1869 Maârif-i Umumiye Nizamnamesi'ndeki derslerin haricinde bu okullar için 1892, 1893, 1898, 1899, 1904 yıllarında programlar hazırlanmıştır. Hazırlanan bu programlar 1892 yılında hazırlanan programın tekrarı niteliğindedir. 1892 programında ilk defa Türkçe dersi başlı başına bir ders olarak okullarda programa dâhil olmuş ve diğer derslere göre ders saati sayısı artırılmıştır (Şahbaz, 2017, s.270-271).

İdâdîlerin bir üst basamağı olarak nitelendirilen sultanîler ilk kez Galatasaray'da kurulan Mekteb-i Sultanî ile ortaya çıkmıştır. Mekteb-i Sultanî 1 Eylül 1868 tarihinde açılarak Türklere ve Hıristiyan Osmanlı tebaasına devlet

hizmetlerine geçmek için öğretime başlanmıştır. Öğretim dili Fransızca olan bu kurumlarda okutulan dersler şunlardır: Türkçe, Fransızca ve Fransız Edebiyatı, Grekçe, Ahlâk, Latince, Umumi Tarih ve Osmanlı Tarihi, Coğrafya, Matematik, Kozmografya, Mekanik, Fizik, Kimya, Ekonomi, Tabiat Tarihi, Hukuk, Umumi Edebiyat Tarihi ve Güzel Konuşma Sanatı, Resim. Sultanîlerde öğretim dili Fransızca olduğu için bu eğitim kurumlarında Türkçe öğretimi üzerine pek fazla bilgiye rastlanmamaktadır. Osmanlı Devleti'nde eğitim kurumlarının çoğalmasıyla birlikte bu dönemde öğretmen yetiştirmek amacıyla Darümuallimîn ve Darümuallimat gibi öğretim kurumları açılmıştır. Bu eğitim kurumlarını bitiren öğretmenler, rüşdiyelerde okutulan bütün dersleri verebilecek şekilde yetiştirilmektedir (Şahbaz, 2017, s.273-276).

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat ile başlayan dönemle birlikte iptidâî, rüşdiye, idâdî ve sultanî gibi çeşitli derecelerde okullar açılmıştır. Bu okulların müfredatında Türkçe müstakil bir ders olarak okutulmaya başlanmıştır (Şahbaz, 2017, s.271-272). Dolayısıyla Türkçe öğretimine kaynak olarak kullanılacak eserler kaleme alınmaya başlanmıştır. Kaleme alınan eserler ağırlıklı olarak dil bilgisi –sarf ve nahiv- konularını içermektedir. Bu anlamda o dönemler için Türkçe öğretiminin dil bilgisi öğretimi odaklı yapıldığı ileri sürülebilir. O dönemde yazılan dil bilgisi odaklı eserlerden biri de *Mutavvel Sarf-ı 'Osmânî'*'dir. Bu çalışmada *Mutavvel Sarf-ı 'Osmânî'* adlı eserin biçim, içerik, dil bilgisi öğretimi ve Türkçe öğretiminde kullanılan dil öğretimi ilke, yöntem ve teknikleri açısından değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Yöntem

Bu çalışmada, *Mutavvel Sarf-ı 'Osmânî'* adlı eserin biçim, içerik, dil bilgisi öğretimi ve Türkçe öğretiminde kullanılan dil öğretimi ilke, yöntem ve teknikleri açısından değerlendirilmesi amaçlandığı için nitel araştırma desenlerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s.217).

Bulgular

Bu bölümde doküman incelemesi ile elde edilen verilerin biçim, içerik, dil bilgisi öğretimi ve Türkçe öğretiminde kullanılan dil öğretimi ilke, yöntem ve teknikler açısından sınıflanmasıyla ulaşılan bulgular başlıklar hâlinde verilmiştir.

Eserin Biçim Açısından Değerlendirilmesi

Eser 1306/1889 yılında Bâb-ı Ser 'Askerî'de muallim ve mütercim olarak vazifede bulunan Mihran Apikyan tarafından kaleme alınmıştır. Der-sa'âdet

Matba'a-i Nişan Berberiyân'da basılmıştır. Eser 240 sayfadır. İlk sayfasında hitap ettiği öğrenci kitlesi olarak "Mekâtib-i rüşdiyye ve i'dâdiyyeye mahsûsdur" ifadesi yer almaktadır. Dolayısıyla eser hem ortaöğretim hem lise öğrencileri için hazırlanmış denilebilir.

Eserin girişinde Arz-ı Şükran, İfâde-i Mahsûsa bölümleri yer almaktadır. Eser üç bölümden oluşmaktadır. Eserin bölümleri şunlardır: Kitab-ı Evvel- Sarf-ı Türkî, Kitab-ı Sâni- Sarf-ı Fârisî ve Kitab-ı Sâlis- Sarf-ı 'Arabî. Eserin sonunda 16 sayfadan oluşan Lûgat başlığı altında bir sözlükçe de yer almaktadır.

Eserin İçerik Açısından Değerlendirilmesi

Eser Arz-ı Şükran kısmı ile başlar. Mihrî bu kısımda önce kendi zamanında tahsil yapmanın zor olduğundan, kitap ve eğitim kurumlarının azlığından bahseder. Bu kitabı kaleme aldığı zamanda ise durumun tam tersi olduğunu ve öğrencilerin şanslı olduğunu ifade eder. Bu olumlu değişim için Sultan Abdülhamit Han'a şükranlarını belirterek bu kısma son verir:

"İllâ cemî'-i 'âleme bahşende-i nûr u huzûr ve ferâh u hubûr olmak üzere bahşâyış-i 'âlû'l-'âl-i Rabbanî olan velî-ni'met-i 'âlemiyân, saltanat-ı Gâzî 'Abdü'l-hamîd Hân-ı Sâni efendimiz eb-i müşfikimiz hazretlerinin tedâbîr-i münciyye-i cihân-bânîleri netâ'ic-i celîle-i 'azîmetü's-şükranesinden olmakla hemân Cenâb-ı Rabb-i Zül-Celâl, zât-ı müstecmi'ül-kemâlât ve nâdirü's-sıfât-ı Hazret-i zill-i ilâhîleriz. 'Ömr-i câvidânî ve şevket ü satvet-i bi-meydânî ile erîke-pîrâ-yı şân u iclâl buyursun. Âmîn" (Mihrî, 1889, s.3).

Mihrî eserin İfâde-i Mahsûsa bölümünde öncelikle kendi aldığı eğitimden bahseder ve eseri yazacak yetkinliğe sahip olduğunu söyler: "Bu 'âciz on altı seneyi mütecâviz müddetten beri Der-sa'âdet-i mekâtib-i 'âliyyesinden ba'zılarında sunûf-ı bâlâ talebesine sarf u nahv-i 'Osmânî ve 'Arabî ve Farsî tadrîsinde bulunup bu müddet zarfında usûl-i tadrîsiyyece tecrübi-i 'adîde icrâ eylemiş ve onlara binâen işbu nev-usûl-i eser-i nâcîzi tertîb ü te'lîf etmiş olduğundan ba'zı mezâyâsı ber-vech-i zîr tezkîr ü tezbîr edilir" (Mihrî, 1889, s.4).

Mihrî eserinde soru-cevap tekniğini kullanmıştır. Müellifin bu tekniği kullanmasındaki amacı, öğrencilerin dikkatini çekmek ve bilgileri zihinlerine sağlam yerleştirmektir. Müellif eserini yazarken öğrencilerin Arabî ve Fârisî öğrenirken Fransızca'yı dahi öğrenmeye mecbur olduğundan bahseder. Bu sebeple gramer konularını Arapçada olduğu gibi üç ana başlığa ve Fransızca gramerini örnek alarak da sekiz alt başlığa ayırdığını söyler:

"Meselâ, kelimenin envâ'ını 'Arab'a ittibâen isim ve fi'l ve harf diye üçe hasretmişiz. Hâlbuki Fransız sarfını envâ'-ı kelimâtı isim, sıfat, zamîr, fi'l, harf-i cerr ve 'atf ve nidâ ve zarf diye sekize iblâğ etmiş olduklarından bu iki şıkkın beynini te'lîf için bu eserimizde ismi (ism-i 'ayn) ve (sıfat) ve (kinâyet), fi'li (zât-ı fi'l), harfi (harf-i cerr) ve ('atf) ve (nidâ) ve (hurûf-ı şettâ) taksîmâtıyla göstererek kelimenin envâ'ını esâsen üçe ve fîrû'atca sekize iblâğ etmiş ve böylece cesîm bir ihtilâfı zımnen ref' eylemişizdir" (Mihrî, 1889, s.5).

Mihri eserin içerisinde bunların dışında yok hükmünde olan, kurala uymayan istisnai durumları işlediğini ve eserini kaleme alırken sade bir üslup kullandığını ifade eder. Eserin sadeliğinin bozulmaması ve öğrencilerin zihinlerinin karışmaması için Arapça gramerinin i'lal ve idgam konularına ve örneklerine eserin son kısmında yer verdiğini söyler.

Eserin sonunda ise öğretmenlerin zahmetlerini hafifletmek için alışılmış kelimelerden ibaret olmak üzere yeterli kelime söyleyerek anlamlarını hizalarına yazdığını dile getirir ve şöyle der: “*mezâd, hürmetli mu'allim efendilerin tahfif-i mezâhimi maksadıyla her bir mebhas nihâyetinde cümlesi kelimât-ı me'nüsedden 'ibâret olmak üzere mikdâr-ı vâfi kelimât-ı tatbîkeye îrâd edilip ma'nâları hizâlarında mefkûd kelimât dahi her bâr şâkirdânın istifsârıyla hâcegân-ı kirâma tasdîkâtı mûcib olmamak üzere hâtimeye bir lûgatce-i mahsûs ilhâkıyla ta'rîfleri ve mahallî tercemeleri onda gösterilmiştir*” (Mihri, 1889, s.6).

Müellif eserini üç bölüme ayırmıştır: Kitab-ı Evvel-Sarf-ı Türkî, Kitab-ı Sâni-Sarf-ı Fârisî, Kitab-ı Sâlis-Sarf-ı 'Arabî. Bu bölümlere başlamadan önce bir lisanı doğru söyleyip yazmak için harflerin yazılış şekilleri hakkında şu başlıklar altında bilgi verilmiştir:

Harf (hurûf-ı infisâl hurûf-ı ittisâl, hurûf-ı hâsse),

'Alâmet (hareke, hareke-i hafife hareke-i sakîle, medd, şedde yâhûd teşdîd, cezm, tenvîn, malumât-ı şetta, hurûf-ı sakîle hurûf-ı hafife, hurûf imlâ, müteharrîk ve sâkin, ahenk),

Tellevün-i Hurûfât (elif, hemze, tâ, dâd, tâ'i, kâf, vâv, hâ'i, yâ).

Her bir ana başlık ve alt başlık sonunda örneklere ve öğrencilerin uygulama yapabilmesi için “*Tatbîkât*” başlığı altında uygulama bölümlerine yer verilmiştir.

Eserde zaman konusu sadece Sarf-ı Türkî bölümünde işlenmiştir. Hacimce en az olan bölüm Sarf-ı Fârisî'dir. Ayrıca “*Mütalâ'a, Mühimme, Mülâhaza ve İhtâr*” başlıkları altında öncesinde anlatılan gramer konularından hareketle çeşitli bilgiler verilmiş ve uyarılarda bulunulmuştur.

Eserin Konuların Sunumu Açısından Değerlendirilmesi

Mutavvel Sarf-ı 'Osmânî'de Mihri dil bilgisi konularını soru-cevap şeklinde vermeyi tercih etmiştir. Bunu kullanmasındaki amacının öğrencinin dikkatini çekmek ve gramer kurallarını zihinlerine yerleştirmek olduğunu ifade etmiştir (Mihri, 1889, s.4). Osmanlı lisanını iyi öğrenebilmek için Arapça ve Farsça gramerini de iyi bilmek gerektiğini belirten müellif, öğrencilerin Fransızca'yı dahi öğrenmelerinin mecburi olduğunu söyler. Dil bilgisi konularını Arapça gramerine göre üç başlık (isim, fiil, edat) altında toplamış ve Fransızca gramerinden yola çıkarak sekiz alt başlığa (isim, sıfat, zamir, fiil, harf-i cerr, harf-i atf, harf-i nidâ, zarf) ayırmıştır.

Mihri dil bilgisi öğretimine harfleri tanıtmakla başlar. İlk olarak hecenin ne olduğunu sorar, tanımını yapar ve örnek verir. Arap alfabesi kullanıldığı için birtakım Arapça kurallar da eserde açıklanmıştır. Alâmet başlığı altında müellif hareke, med, teşdîd, cezm ve tenvin konularından bahsedip örnek ve uygulamalarla verilen bilgileri pekiştirmeye çalışmıştır. İnce sesli harfler, kalın sesli harfler ve imlâ üzerinde durmuş, “Televvün-i Hurûfât” başlığı altında elif, tâ, dâd, tâ’i, kâf, vâv, hâ’i, yâ seslerinin farklı okunuş ve yazılışlarına değinmiştir. Ses olaylarına ayrıca değinilmemiş, bu kurallar, bazı dil bilgisi konuları içerisinde yer verilmiştir:

“S. Tasgîr edilecek ismin âhirinde (kaf) veyâ (kef) bulunur ise ne hâl vâki’ olur?

C. Hazf olunur.

Meselâ inek inecik, ayak ayacak” (Mihri, 1889, s.32).

Müellif harf konusunu yazdıktan sonra eseri Türkî, Fârisî, Arabî olmak üzere üç bölüme ayırmış ve her bölümü üç ana başlığa ve bunlar içerisinde de alt başlıklara ayırmıştır. Eserde konular hemen hemen aynı sırayla verilmiştir. Konular işlenirken öncelikle o konuyla ilgili soru sorulmuş ve cevap kısmında o konuya ait tanımlamalar ve kurallar verilmiştir:

“BAB-I EVVEL

İSİM

S. İsimden murâd nedir?

C. Zamâna mukârin olmayıp müstakillen bir ma’anâyâ delâlet eden kelimedir.

Meselâ çocuk, yeşil, ben, gelin kelimeleri isimdirler” (Mihri, 1889, s.24).

Müellif eserde dil bilgisi konularını anlatırken özellikle “Tatbîkât” başlığı altında öğrencilerin uygulama yapabileceği bölümler sunmuştur.

“Tatbîkât

Âti’z-zikr sıfatın masdariyete nakli.

Perişân. Bende. Şuh küstâh. Azâde. Yâver yardımcı. Rûşenâ aydın. Hasta. Dilbeste müştâk. Sezâ lâyük. Teng dar” (Mihri, 1889, s.125).

Mihri, özellikle vurgulanmak istenen bir kural var ise ‘mühimme’ başlığı altında, öğrencilerin dil bilgisi konularına dikkatle bakmalarını sağlamak için ‘mülâhaza’ başlığı altında, öğrencilerin hatırdaki tutmasını istediği bilgileri ‘ihtâr’ başlığı altında, yararlı kısa bilgilere de ‘fâ’ide’ başlığı altında vermiştir:

“Mühîmme

S. Ef ‘âl-i Türkçenin kangı sîğaları ve onların kangı zâtları sıfat makâmında isti’ mâl olunabilir?

C. Mâzî-i naklî ile muzâri’ ve istikbâl sîğalarının zât-ı gâ’ib müfredi nefis sıfat makâmında bir isme vasf olabilir.

Meselâ Bunu okumuş adam var mı?

Bunu okur adam var mı?

Bunu okuyacak adam var mı?

Kezâlik mâzî-i şuhûdînin cem’-i mütekellim sîğası sıfat makâmında isti’ mâl olunur.

Meselâ Görmedik yer kalmadı. Bakılmadık iş kalmadı” (Mihri, 1889, s.84).

Mutavvel Sarf-ı ‘Osmânî, gramer terimleri açısından oldukça zengin bir eserdir. Eserde 246 adet gramer terimi tespit edilmiş ve günümüz karşılıklarıyla birlikte sözlük biçiminde verilmiştir:

A

‘atf: Bağlayan, bağlaç

a’dâd-ı asliyye: Asıl sayı sıfatları

a’dâd-ı kesriyye: Kesir sayı sıfatları

a’dâd-ı tezvîyye: Üleştirme sıfatları

a’dâd-ı vasfiyye: Sıra sayı sıfatları

ahenk: Uyum, uygunluk, düzen

ahvâl-i isim: İsmın terkipte kesb eylediği haller

aynu’l fa’il: Kelimenin huruf-ı asliyesinden ikincisi

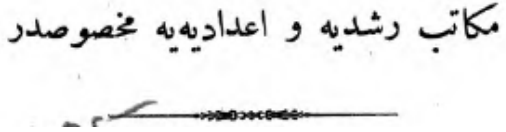
Eserin Dil Öğretimi İlkeleri, Yöntemleri ve Teknikleri Açısından Değerlendirilmesi

Eserde 6 adet dil öğretimi ilkesi –öğrenciye görelilik/ hedef kitleye görelilik, kolaydan zora/ basitten karmaşığa, somuttan soyuta, yakından uzağa, uygulama (etkinlik), bütünlük- tespit edilmiştir. Eserde dil öğretimi yöntemi olarak dil bilgisi-çeviri yöntemi ve eserde dil öğretimi tekniği olarak soru-cevap saptanmıştır. Eser içerisinde her bir ilke, yöntem ve teknik ile alakalı örneklere yer verilmiştir.

Öğrenciye Görelilik/ Hedef Kitleye Görelilik

Öğrenciye görelilik, öğrencilerin ilgi, ihtiyaç, hazır bulunuşluk ve bireysel farklılıklarının dikkate alınarak onların seviyelerine göre bir öğretimin gerçekleştirilmesidir (Arslan, 2017, s.245).

Müellif eserin başında hitap ettiği hedef kitleyi belirterek eserin, ortaokul ve lise öğrencilerine mahsus olduğunu söylemiştir:

	“Mekâtib-i Rüşdiyye ve İ'dâdiyye Mahsûsdur” (Mihri, 1889, s.1).
---	---

Eserde gramer konularının işleniş sırası verilen örnekler ve uygulama bölümleri hedef kitlenin seviyesine uygun olarak gösterilmiştir:

“Meselâ çocuk, yeşil, ben, gelin,” (Mihri, 1889, s.24).

“Meselâ Küçüklükde dâ'imâ okur idim. Dün yağmur gelecek idi. Eyvah gençliğimde çalışmalı idim.” (Mihri, 1889, s.80).

“Meselâ Allâh kerimdir zirâ azim ve rahimdir. Kimseneyi azerde etmem çünkü cins-i sibâ'dan değilim” (Mihri, 1889, s.127).

Kolaydan Zora / Basitten Karmaşığa

Bu ilke, öğrencilere verilen bilgilerin ve örneklerin kolay içeriklerden zor içeriklere doğru bir sırayla verilmesini içermektedir (Arslan, 2017, s.245).

Eser Türkî, Fârisî ve Arabî olarak üç ana başlıktan oluşmaktadır. Müellif eserin genelinde bu ilkeyi kullanmıştır. Eserde bu üç dilin gramer konularına geçmeden önce aynı alfabe kullanıldığı için esere harf ile başlayarak bu üç dilin ses yapısı, harflerin okunuşları ve yazılışları, kullanılan işaretler hakkında bilgi verilmiştir. Alfabe, ses yapısı, harflerin okunuşu bölümlerinden sonra Sarf-ı Türkî bölümüne geçilmiş ve konular yukarıda bahsedilen ilkelere uygun olarak kolaydan zora doğru sıralanmıştır. Örneğin, Sarf-ı Türkî bölümünün ana başlıkları şöyledir: Kelime, isim, ism-i mutlâk, sıfat, kinâyât, şibh-i fi'l, suver-i hadîs, binâ-i masâdir, nefy masâdir, fer-i fi'l, fi'l, zat, zaman, masdar-ı sakîlerin tasrîfi, menfilerin tasrîfi, istihâmîlerin tasrîfi, mürekkebe sîgaları, ef'al-i mürekkebe, harf yahûd edât.

Somuttan Soyuta

Somut olan bilgiler, soyut olan bilgilere göre daha kolay öğrenilir. Öğretimde birden fazla duyu organını aktif hâle getirilirse öğrenme o kadar kolay olur. Bu ilke eğitimin her aşamasında kullanılabilir, özellikle somut işlemler döneminde bulunan ilkökul öğrencilerine verilen bilgilerin çeşitli materyaller ve çeşitli görsellerle somutlaştırılarak verilmesini gerektirir (Arslan, 2017, s.245).

Mutavvel Sarf-ı ‘Osmâni’de bu ilke verilen örneklerden yola çıkılarak incelenmiştir. Müellif, eserin Sarf-ı Türkî bölümünde gramer konularıyla ilgili örnek kelimelerde ilk olarak somut olan “baş, söz, arslan, çiçek, dağ, ağaç, ev, kapı, kaya, arı, dere, balık, böcek” gibi kelimelere yer vermiş; gramer konuları ilerledik-

çe örneklerde soyut kelimeler olan “ölmek, öğünmek, ayrılmak, alışmak, sevmek, Allah” gibi kelimelere yer vermiştir. Somut ve kelimelerin kullanıldığı örnekler şöyledir:

Somut Kelimeler	Soyut Kelimeler
“Meselâ çocuk, yeşil, ben, gelin” (Mihri, 1889, s.24).	“Meselâ ‘ömrün oğlu, denizin balığı terkîblerinde izâfet var çünkü oğul ‘ömrün balık dahi denizin olduğu anlaşılır” (Mihri, 1889, s.30).
“Meselâ Evi yaptım. Evin kapısı kırıldı. Eve girdim” (Mihri, 1889, s.26).	“Meselâ öfke” (Mihri, 1889; s.33).
“Meselâ enginar enginarlık, lale lalelik” (Mihri, 1889, s.31).	“Meselâ cihetlü, şânlı, inâdcı,” (Mihri, 1889, s.34).
“Meselâ uzun yol, büyük konak” (Mihri, 1889, s.42).	“Meselâ Bu cihâmı Allâh yaratdı” (Mihri, 1889, s.68).
“Meselâ yatak yatacak yer, otlak otlayacak yer” (Mihri, 1889, s.66).	“Meselâ Ya mevlâ suçumuzu aff eyle” (Mihri, 1889, s.74).
“Meselâ Birâderim geldi” (Mihri, 1889, s.68).	“Meselâ Allâh ‘ömrine bereket versin” (Mihri, 1889, s.75).
“Meselâ Etmek ve zeytun aldım. Dün geldim ve sizi bulamadım” (Mihri, 1889, s.100).	“Meselâ Bu kitaba başlıyalıdan berü Türkceyi pek sevdim” (Mihri, 1889, s.86).
“Meselâ İstanbul’un hevâsı hele suyu pek güzeldir” (Mihri, 1889, s.103).	“Meselâ Yiğitlik urmak ile (yâhûd urmakla) cömerdlik vermekle” (Mihri, 1889, s.97).
	“Meselâ Cefâya sabr birle sefâya nâ’il oluruz” (Mihri, 1889, s.97).

Yakından Uzağa

Öğretim yer, zaman, sosyal ve kültürel çevre bakımından yakından uzağa doğru yapılmalıdır. Bu ilkede öğretim sürecinde öğrenciye verilecek ders içerikleri öğrencinin yakın çevresinden, ilgilerinden başlamalıdır (Arslan, 2017, s.245). Eserde müellif verdiği örneklerde ilk olarak öğrencinin yakın çevresinde bulunan ve öğrencilerin somut olarak görebileceği “çocuk, yeşil, koyun, çiçek, kitap, ev, el, baş, göz, ağaç” gibi kelimeleri kullanmıştır. Eserin ilerleyen bölümlerinde “Şâm, Acem, şâh, hidîv, sârik, Frank, patrik” gibi kelimeleri kullanmıştır.

Uygulama (Etkinlik)

Öğrencilere öğrendiklerini kullanma ve uygulama imkânının verilmesidir. Öğrencilere yaparak yaşayarak öğrenme fırsatının verildiği durumlarda öğrenme daha kalıcı olur. Bu bağlamda, dil öğretiminin temel ilkeleri arasında bulunan “öğrencilerin derse etkin katılımını sağlama/ öğrencileri aktif kılma” ve öğrencilere öğrendiklerini kullanma/ uygulama imkânının verilmesi bu ilke içerisinde

değerlendirilebilir (Arslan, 2017, s.261). Eserde müellif her bir gramer konusundan sonra 'Tatbîkât' başlığı altında öğrencilerin uygulama yapabileceği bölümlere yer vermiştir:

تطبيقات
شاگردان آنی الذکر کلمات احوال اسمی اجرا ایلمی
کدی قبو آطه بلا چای اردو آلی چالی اوبقو
علو آنا تلکی کوی بمورطه شاه خدیو

تطبيقات
طلبه آنی الذکر کلماتی مناسبی وجهه تقدر قابل اسم منسوب
ایلمیدر
نام ضرر کاغذ ییل آفتام اتمک
عجم کرد بیجم هفته

"Tatbîkât

Şakirdân âti'z-zikr kelimâtın ahvâl-i ismini icrâ etmeli.

Kedi, kuyu, ada, baba, çay, ordu, alay, çalgı, uyku, 'alev, ana, tilki, köy, yumurta, şâh, hidiv" (Mihri, 1889, s.28).

"Tatbîkât

Talebe âti'z-zikr kelimâtı münâsibi vechle ne kadar kabul ise ismi mensûb etmelidir.

Şâm, zarar, kağıd, yıl, akşam, etmek, 'Acem, Kürd, biçim, hafta" (Mihri, 1889, s.35).

Bütünlük

Dil öğretimi bağlamında bu ilkede temel hedef öğrencilere dinleme, okuma, konuşma ve yazma becerilerini kazandırmaktır. Çünkü dil öğretiminde bu dört temel dil becerisi bir bütün olarak birlikte verilmelidir (Arslan, 2017, s.273). Eserde okuma, konuşma, yazma becerilerine yer verilmiş, dinleme becerisine yer verilmemiştir. Özellikle "Tatbîkât" başlığı altında yer alan uygulama bölümlerinde açıkça görülmektedir. Eserde en çok okuma ve yazma becerilerine yer verilmiş, konuşma daha çok telaffuzda dikkate alınmış ve bazen bir başlık altında birden fazla beceri sunulmuştur:

"Tatbîkât

Şakirdân zîrdeki kelimâtın hemze eliflerini evvelâ fetha-i hafife ile ve ba'de medle okumalı. El, eb, ev, eh, eş, ey, emîn, ezmiş" (Mihri, 1889, s.9).

Konuşma becerisi dinleme ve okuma becerilerine nazaran daha sık kullanılmış olsa da bu beceri eserin genelinde telaffuz ile sınırlı kalmıştır:

“Tatbîkât

Âti’z-zikr kelimât şakirdân tarafından yegân yegân takrîr edilip harekelerin sakîl veyâ hafif olduğu beyân olunmalıdır.

Dem, kuş / koş, güz / köz, bir, iki, tıkaç, belük/bilük, hâm, dokuz, kebâb, ikrâm, börek” (Mihri, 1889, s.11).

Eser bir dil bilgisi kitabı olduğu için müellifin en çok kullandığı dil becerisi yazma becerisidir:

“Tatbîkât

Talebe zîrdeki kelimâtın hareke-i harflerini yazmalı.

Küp, kaç, cem, kul, kıl, dü, du, lif, bil, sal, tül, ham, zede, fere, duzak” (Mihri, 1889, s.16).

Mihri eserde bir uygulama bölümünde birden fazla dil becerisine de yer vermiştir. Aşağıda verilen uygulama bölümünde okuma ve yazma becerisi birlikte işlenmiştir:

“Tatbîkât

Zîrdeki lûgatların hem okutulması ve hem de yazdırılması lâzımdır.

Binâ’en, gafleten, an-kasdin, muzâfun-ileyh, tekrâren, ‘inâyeten, nizâmen, mükâfâten, mef’ûlun-bih, bagteten, ittifâken” (Mihri, 1889, s.14).

Eserde Kullanılan Yöntem: Dil Bilgisi-Çeviri Yöntemi

Dil bilgisi- çeviri yöntemi, tarihi süreç içerisinde kullanılan, 18. yüzyılın sonunda ders kitaplarında yer alan bir yöntemdir. Yöntemin amacı, yabancı dilde iletişim becerisi kazanılması değil, öğrenilen dilin edebî eserlerinin okunabilmesini sağlamaktır. Dil bilgisi-çeviri yöntemine göre bir yabancı dil, öğrenilen dilin dil bilgisi kurallarını öğrenmek veya kuralları ezberletmek biçiminde öğretilmektedir. Öğrenmenin gerçekleşmesi için bir dilden diğer dile, diğer dilden öbür dile çeviri yapılmaktadır. Sesbilim ve biçimbilim ön plandadır. Ana dili, yabancı dil öğretiminde önemli rol oynamakta, derslerde her iki dil de kullanılmakta ve dil bilgisi kurallarıyla ilgili açıklamalar ana dilde yapılmaktadır (Yıldız ve Uzuntaş, 2017, s.211).

Müellif, eserini üç ana başlığa ayırmıştır: Kitab-ı Evvel-Sarf-ı Türkî, Kitab-ı Sâni-Sarf-ı Fârisî, Kitab-ı Sâlis-Sarf-ı ‘Arabî. İlk bölümde Türkçe dil bilgisi konularına, ikinci bölümde Farsça dil bilgisi konularına yer yer Türkçe dil bilgisi kuralları ile karşılaştırarak yer vermiştir. Kelimelerin hem Türkçesi hem Farsçası örneklendirilmiştir. Üçüncü bölümde ise Arapça dil bilgisi konuları yine yer yer Türkçe dil bilgisi kuralları ile karşılaştırılarak işlenmiştir. Örnek kelimelerin hem Türkçesi hem Arapçası verilmiştir. Sarf-ı Fârisî bölümünden örnekler şöyledir:

“S. Lisân-ı ‘Osmânîde ekserü’l-isti’ mâl olan Farsî emr-i hâzırlar kangılarıdır?

C. Âtîdekilerdir.

Ar, ârâ, âzâr, azmâ, âşâm âşûb, efrâz, efrûz, âferîn

Getir, donat, incit, dene, iç, fitnele, kaldır, yak, yârât

Efzâ, âlâ, âmîz, endâz, endûz, engîz, avîz

Artır, pislet, karışdır, at, kazan, tehyîc it, as

Bâr, bâz, ber, bahş, bend, bîn, perver, pezîr, perdâz, pez”

Yağdır, oynat, götür, bağışla, bağla, gör, besle, kabul et, cilala, pişür” (Mihri, 1889, s.119).

Örnekte görüldüğü gibi bu bölümde ilk satırda kelimelerin Farsçası verilmiş alt satırda ise Türkçe karşılıklarına yer verilmiştir.

Mihri, eserde ‘Tatbîkât’ başlığı altında öğrencilerin uygulama yapabileceği bölümler sunmuştur. Aşağıda yer alan bölümde kelimelerin hem Farsçasını hem Türkçesini verip öğrencilerden kelimeleri çoğul yapmaları istenmiştir:

“Tatbîkât

Şâkirdân zîrdeki kelimâtı ma’nâlarına bakarak cem’ etmelidirler.

Pâdişâh sultan. Ferište melek. Buse öpüş. Mûr karınca. Div şeytân. Hüsrev padişâh. Mâder vâlide. Lâne yuvâ. Şir arslan. Nâ-binâ kör. Esb at. Hânende okuyucu. Pehlivân güreşci. Gûfte söz. Hemsâye konşu. Pâşâ. Zinde diri. Gedâ dilenci. Bâd yel” (Mihri, 1889, s.107).

Sarf-ı ‘Arabî bölümünden örnekler:

“S. Tesniyye ne kadar gösterir?

C. Bir cins şey’den iki dane gösterir.

Meselâ Şecer ağaç, şecereyn iki ağaç demektir.

S. Tesniyye nasıl yapılır?

C. Âhir kelimeye mâ-kabli meftûh olmak üzere (-yn) ve yâhûd (-ân) ‘ilâvesiyle.

Meselâ sâhil kıyı, sâhileyn sâhilân iki kıyı” (Mihri, 1889, s.141).

Müellif, eserde ‘Tatbîkât’ başlığı altında kelimelerin hem Arapçasını hem Türkçesini verip yukarıda anlatılan kurala göre öğrencilerden kelimeleri çoğul yapmalarını istemiştir:

“Tatbîkât

Âti’z-zikr kelimeler kâbil ise bâlâdaki ka’ide üzere cem’ edilmesi.

Kitâb. Müderris hâce. Tâbî’ tab’ eden. Nebî peygamber. Esed arslan. Kârî’ okuyan. Tayr kuş.

Mahbûs habs olunan. Mazlûm zulm görmüş. Meşhûr. Âlem mahlûk. Sâmi’ dinleyen. Maslâh

barışdıran. Mücrim kabahatli. Câmûs manda. Bint kız” (Mihri, 1889, s.143).

Müellif eserde bazen de ‘Tatbîkât’ başlığı altında öğrencilerden verilen Türkçe kelimelerin Arapçaya tercüme edilmesini istemiştir:

تطبيقات
آئیده کی اسماء عددک عربیہ نقل و ترجمہ سی
الثیہ بر . اون بشنجی . طقوزنجی کتاب . اوج آیلار . محصووک
اونده بری . اوج شرط . اتی دولت . التیجی ماده .
برنجی دفعه . ۴۰۸ . ابکیک . ۱۰۸۰ . اتی وبرکو
(رسم) . ۱۲۷۳ . الثیہ بر حصه . ۲۲۰۰ . یکرمی
طقوزنجی سنه . بش مبارک وقلار . ۷۱۴ . ۱۳۸۵

“Tatbîkât

Âtideki esmâ-i ‘adedin ‘Arabîye nakil ve tercümesi.

Altıda bir. On beşinci. Dokuzuncu kitâb. Üç aylar. Mahsûlin onda biri. Üç şart. Altı devlet.

Altıncı mâdde. Birinci def’a. 308. İki bin. 1080. Altı vergü (resm). 1273. Altıda bir hisse.

2200. Yirmi dokuzuncu sene. Beş mübârek vakitler. 714. 1385” (Mihri, 1889, s.169).

Verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere Mihri, eserinde sadece bir dile ait kuralları anlatmamış aynı zamandan kitaptan yararlanacaklar için öğrenilenlerin pekişmesi adına uygulama imkânı sağlamaya çalışmıştır.

Eserin sonunda 16 sayfalık bir sözlük yer almaktadır. Müellifin hazırladığı bu sözlük incelendiğinde kitabın geneline hâkim olan dil bilgisi-çeviri yöntemine uygun şekilde hazırlandığı görülmektedir. Sözlük kısmında Türkçe, Farsça ve Arapça aynı manayı taşıyan kelimeler -âb, su, mâ- farklı ifade şekilleri ile birlikte verilmiştir:

Lûgat

Elif

î'tilâf: Uzlaşma, imtizâc

eb: Peder, baba, valide

âb: Su, mâ

âbâd: Ma'mûr, şen

ibtidâ': Başlama, başlangıç

ibtidâiyye: Başlamağa müte'allik

ibdâl: Değiştirmek, tebeddül etmek

iblâğ: Vardırma

ebnâ': Zamân, zamâne çocukları

ittibâ': Uymak, imtisâl

ittihâz: Edinmek, saymak, ele almak

ittisâf: Sıfatlamak, bir hâl takınmak

ittisâl: Bitişmek

ittifâkan: İttihâd ile rastgele (Mihrî, 1889, s.224).

Soru-Cevap Tekniği

Soru-cevap tekniği, öğretmenin öğreteceği konunun özelliklerine göre önceden hazırladığı soruları ders esnasında öğrencilere yöneltmesi ve soruların öğrenciler tarafından cevaplandırılmasıdır. Bu tekniğin etkili olarak kullanılabilmesi için sorulacak soruların titizlikle hazırlanması ve öğrencilerin etkileşim içinde olması gerekir. Sorular nitelik bakımından öğrencilere üst düzey düşünme becerileri kazandıracak ve onların zihinsel süreçlerini geliştirecek biçimde hazırlanmalıdır. Dil öğretiminde soru-cevap tekniğinin etkileri şu şekilde sıralanabilir:

- ❖ Öğrencilerin yaratıcı düşünmesine katkı sağlar.
- ❖ Öğrencilerin derse aktif katılımını sağlar.
- ❖ Öğrenilenlerin pekiştirilmesine katkı sağlar.
- ❖ Öğrencilerin derse karşı güdülenmesini sağlar.
- ❖ Öğrencilerde üst düzey düşünme becerilerinin gelişmesine katkı sağlar.
- ❖ Öğrenilen konunun neden-sonuçlarının açıklanmasını ve sınıf ortamında tartışılmasını sağlar.
- ❖ Öğrencilerin etkileşim ve iletişim içinde olmalarını sağlayarak onların konuşma güçlüklerini tanınmalarını ve öz değerlendirmede bulunmalarına yardım eder (Köksal ve Varışlıoğlu, 2014, s.102).

Eserin tamamında soru-cevap tekniği kullanılmıştır. Müellif eserin girişinde yer alan “İfâde-i Mahsûsa” bölümünde bu tekniği kullanmasındaki amacını söyler:

“Evvelâ, cemî’-i kavâ'id ve zavâbıt-ı su'âl-i cevâb tarzında gösterilmiştir. Bu tarzın başlıca muhassenâtı şâkirdânın nazar-ı dikkatini celb ü cezb etmek ve ifâdâtı kaviyyen zihinlerinde yerleştirmek ve hâcegân-ı kirâmı her bir ka'ideye muvâfık-ı matlûb-ı su'âller tertîb ü tahrîri külfetinden vâreste etmek ve hem de talebeyi mutâbık u muvâfık cevâb-ı bâ-savâb i'tâsına muktedir kılmaktır” (Mihrî, 1889, s.4).

İlk olarak kaideler ve kurallar soru-cevap tarzında gösterilmiştir. Bu tarzın başlıca amacı, öğrencilerin dikkatini çekmek ve ifadeleri sağlam şekilde zihinlerine yerleştirmektir. Bu durum şu şekilde örneklenebilir:

Sarf-ı Türkî Bölümü

“İsm-i Mekân

S. İsm-i mekândan murâd nedir?

C. Bir şeyin mahâlini gösteren isimdir.

Meselâ samanlık saman konulan mekân demektir.

S. Türkçede isimlerden ne vech üzere ism-i mekân yapılır?

C. İsm-in âhirine eğer hafif ise (-lik) ve eğer sakîl ise (-lık) ilâvesiyle.

Meselâ Kömür kömürlük, kömür konulan mekân demektir.

Taş taşlık, taş bulunan mekân demektir.

S. Şâyed kelime hafif ve sakîl hareketler ile mahlût olur ise kangısına i'tibâr olunur?

C. Hareke-i âhireye i'tibâr olunur.

Meselâ enginar enginarlık, lale lalelik” (Mihrî, 1889, s.31).

Sarf-ı Fârisî Bölümü

“İzâfet

S. Fârisîde izâfet ne vech üzere olur?

C. Muzâfın nihâyetine bir esre verilerek mukad-dem ve muzâf-un ileyh ise mu'âhhar vaz' olunmakla. Meselâ

Pâdişâh-ı cihân, dünyânın pâdişâhı. Dîvâr-ı hâne, evin dîvârı. Lebb-i deryâ, denizin kenârı.

Âb-ı zemzem, zemzem suyu” (Mihrî, 1889, s.108).

Sarf-ı 'Arabî Bölümü

“Cem'

S. 'Arabîde cem' ne kadar gösterir?

C. İkiden ziyâde gösterir.

Meselâ Me'mûreyn sefâ'in 'Arabî cem'dirler ve ikiden ziyâde me'mûrlar ve sefineler demektirler.

S. 'Arabîde kaç nev' cem' var?

C. Üç nev' şöyle ki: Evvelâ cem'-i müzekker-i sâlim, sâniyen cem'-i mü'ennes-i sâlim, sâlisen cem'-i mükesser” (Mihrî, 1889, s.142).

Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmada 1306/1889 yılında Bâb-ı Ser 'Askerî'de muallim ve mütercim olarak görev yapan Mihran Apikyân tarafından kaleme alınmış Mutavvel Sarf-ı 'Osmânî adlı eser Türkçe öğretimi açısından değerlendirilmiştir. Eser, dönemin Türkçe dil bilgisi kurallarının ve dil bilgisi terimlerinin nasıl verildiği, dönem içerisinde dil bilgisi öğretiminin nasıl yapıldığı ve Türkçe öğretiminde kullanılan dil öğretimi ilke, yöntem ve tekniklerinin hangileri olduğu konusunda fikir yürütmek açısından oldukça önemlidir.

Müellif, eseri başlıklara ayırırken ilk olarak Arapça gramere göre üç ana başlık (isim, fiil, harf yâhûd edât) altında oluşturmuş daha sonra Fransızca gramere göre eseri bu ana başlıklardan yola çıkarak sekiz alt başlığa (isim, sıfat, zamir, fiil, harf-i cerr, haf-i atf, harf-i nidâ, zarf) ayırmıştır.

Mutavvel Sarf-ı Osmânî adlı eserin girişinde Arz-ı Şükrân, İfâde-i Mahsûsa bölümleri yer almaktadır. Eser üç bölümden oluşmaktadır. Eserin bölümleri şunlardır: Kitab-ı Evvel- Sarf-ı Türkî, Kitab-ı Sâni- Sarf-ı Fârisî ve Kitab-ı Sâlis- Sarf-ı 'Arabî. Eserin sonunda 16 sayfa 837 kelimededen oluşan "Lûgat" başlığı altında bir sözlükçe de yer almaktadır.

Dil bilgisi öğretiminden başka dört temel dil becerisinden dinleme, okuma, konuşma, yazma becerilerine yer verme durumu da çalışma kapsamında incelenmiştir. Eser dil bilgisi kitabı olduğu için en çok kullanılan dil becerisi yazmadır. Dinleme becerisine yer verilmemiş, konuşma becerisi ise telaffuzla sınırlı kalmıştır. Müellif özellikle "Tatbîkât" başlığı altında öğrencilerin uygulama yapabileceği bölümlerde birden fazla beceriye yer vermiştir.

Mutavvel Sarf-ı Osmânî adlı eserde, dil öğretiminde örneklere kelime ve cümle düzeyinde yer verilmiş, metin boyutunda örneklemede bulunulmamıştır. Bu durum, eserin bir eksikliği olarak yorumlanabilir. Eser dil bilgisi terimleri açısından zengindir. *Mutavvel Sarf-ı Osmânî*'de 246 adet dil bilgisi terimi tespit edilmiştir.

Mutavvel Sarf-ı Osmânî adlı eserde dil öğretimi ilkelerinden öğrenciye yönelik/hedef kitleye görelilik, kolaydan zora/basitten karmaşığa, somuttan soyuta, yakından uzağa, uygulama (etkinlik), bütünlük ilkelerine yer verilmiş; dil bilgisi-çeviri yöntemi ile soru-cevap tekniği kullanılmıştır. Ayrıca *Mutavvel Sarf-ı 'Osmânî* adlı eserin sonunda 19. yüzyılda yazılan diğer gramer kitaplarından farklı olarak 16 sayfalık bir sözlükçe yer almıştır. Sözlükçe de Türkçe, Farsça ve Arapça aynı manayı taşıyan kelimeler farklı ifade şekilleri ile birlikte verilmiştir.

Bu alanda yapılan araştırmalara bakıldığında çalışmaların daha çok benzer kitapların Latin harflerine aktarılması ve kitaplarda yer alan gramer terimlerinin günümüz gramer terimleri ile karşılaştırılması çerçevesinde verilmiş olduğu görülmektedir.

Bu çalışmada, Osmanlı tebaasından olan yazar Mihri'nin Türkçe dil bilgisi öğretimine katkı sağladığı ortaya konmuştur. İncelenen eserin dönem şartları düşünüldüğünde günümüz açısından oldukça kıymetli bir eser olduğu söylenebilir. Eser, çalışma yapılmadan önce araştırılmış ve üzerine yapılmış bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Makale yazım sürecinde eserin 2002 yılında Yalçın Balkan tarafından "Mihri'nin Mutavvel Sarf-ı Osmânî'si" adıyla yüksek lisans tezi olarak yayımlandığı fark edilmiştir. Yayımlanan tezin veri tabanı üzerinden yayımlanma izni bulunmamaktadır. Eserin 1304 tarihli 254 sayfa olan ilk basımı tezde incelenmiştir. Tezde Mihri'nin hayatı ve eserleri, eserin Latin harflerine aktarılması ve gramer terimleri sözlüğüne yer verilmiştir. Bu çalışmada, eserin 1306 tarihli 240 sayfa olan ikinci basımı incelenmiş ve ifade edilen hususlara ilave olarak eser biçim, içerik, dil bilgisi öğretimi ve Türkçe öğretiminde kullanılan dil öğretimi ilke, yöntem ve teknikleri açısından değerlendirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca bu çalışma ile birlikte, *Mutavvel Sarf-ı 'Osmânî* adlı eserin bilim dünyasına kazandırılması ve yazarın hayatından hareketle diğer eserlerinin de tanıtılması amaçlanmaktadır. Hem içerik hem de dil bilgisi terimleri açısından zengin olan bu eserin bu alanda çalışma yapacak araştırmacılara faydalı olacağı düşünülmektedir.

Dil bilgisi öğretimine katkıda bulunmuş her eserin Latin harflerine aktarımı önem arz etmektedir. Osmanlı tebaasından olan yazarların Türkçe dil bilgisi öğretimine katkı sağladıkları görülmüştür. Bu yazarların yazdıkları eserlerin Latin harflerine aktarımı ve aktarımı yapılmış eserlerin incelenmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir. Osmanlı Türkçesi ile yazılmış eserlerin dil öğretimi ilke, yöntem ve teknikler açısından değerlendirilmesinin önemli olduğu düşünülmektedir.

Kaynakça

- Başar, U. (2014). *Yüzbaşı İhsan'ın Kavâid-i İmla ve Tahrîr'inin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Belviranlı, A. (2008). *Osmanlıca İmlâ Lûgatı*. İstanbul: Marifet Yayınları.
- Biçer, N. (2017). *Türkçe Öğretimi Tarihi*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Develi, H. (2006). *Osmanlı Türkçesi Kılavuzu 2*. İstanbul: 3F Yayınevi.
- Develi, H. vd. (2017). *Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi*. İçinde F. Arslan, *Dil Öğretiminin İlkeleri* (ss. 243-280). 1. cilt. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Develi, H vd. (2017). *Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi*. İçinde C. Yıldız ve A. Uzuntaş, *Dil Öğretiminde Yaklaşımlar, Yöntemler, Strateji ve Teknikler* (ss. 205-240). İstanbul: Kesit Yayınları, 1. cilt.
- Develioğlu, F. (2007). *Osmanlıca-Türkçe Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Doğan, A. (2011). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ertuş, K. (2016). Türk Dili ve Ermeniler: Osmanlı'nın Ermeni Dilbilimcileri. *The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science* Doi number: <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS3752> Number: 53, p. 151-162.
- Güzel, A. vd. (2017). *Türkçenin Eğitim Öğretim Tarihi*. İçinde N. K. Şahbaz, *Tanzimat (1839- 1876), I. Meşrutiyet (1876-1878) ve II. Abdülhamit (1878-1908) Dönemlerinde Türkçe Öğretiminin Tarihsel Gelişimi* (ss. 225-281). Ankara: Akçağ Yayınları.
- İşıksalan, N. (1997). İdadilerde Türkçe-Edebiyat Öğretimi. *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/114279>
- Karabacak, E. (1986). *Ahmet Cevdet Paşa'nın Dilbilgisi Kitapları*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karabacak, E. (1999). Başlangıçtan Osmanlı Döneminin Sonuna Kadar Gramer Tarihimiz ve Ana Hatlarıyla Osmanlı Türkçesi Grameri. *DİA, IX. Cilt*, s. 437-440.
- Kılıç, R. (2014). *Ahmed Rasim'in "Yeni Sarf Dersleri" adlı eserlerinin metin çevirisi ve Türkçe eğitimi açısından incelemesi*. Yüksek Lisans Tezi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Korkmaz, Z. (1992). *Grammer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Mihri (Mihran Apikyan). (1889). *Mutavvel Sarf-ı Osmânî*. Bodleian Libraries University Of Oxford. <http://www.bodleian.ox.ac.uk/dbooks> (erişim).
- Özçam, Ç. (1997). Türkiye Türkçesi ile İlgili Gramer Çalışmaları- Bibliyografya Denemesi- *Türk Dünyası Araştırmaları*. İstanbul: S. 110, s.121-163.
- Özok, T. (2015). *Ahmet Rasim'in Yeni Usul Muhtasar Sarf-ı Türkî Eseri (1907) ile İlköğretim İkinci Kademe Yeni Türkçe Ders Programının (2006) Karşılaştırılması Üzerine Bir Çalışma*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Başkent Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Pamukciyan, K. (2003). *Ermeni Kaynaklarından Tarihe Katkıları Cilt IV Biyografileriyle Ermeniler* (Çev: O. Köker). İstanbul: Aras Yayıncılık.

- Şahbaz, N. K. (2005). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'in İlk Yıllarına Kadar (1839-1928) Türkiye'de İlkokuma ve Yazma Öğretimi*. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Şahin, A. (2014) *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi*. İçinde D. Köksal, ve B.Varışoğlu, Yabancı Dil Öğretiminde Temel İlke ve Kavramlar (ss. 102-125) Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Taştan, O. (2009). *Şeyh Vasfi'nin Nahv-i Osmanî adlı eserinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Türk Dil Kurumu (2010). *Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2015). *Kamus-ı Türkî*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ünver, İ. (2008). Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler. *Turkish Studies*, Volume 3/6.
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2011). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.